

nakon Bečkog rata (1683. - 1699.). Rezultati popisa su iskazani u statistički obrađenim tablicama (struktura i veličina zemljišnog posjeda, brojnost obitelji), a osobito je zanimljiva analiza izvještaja Povjerenstva koje je obavilo popis i mogućnost praćenja etnokonfesionalnih promjena i sporova koji su njima uzrokovani.

Treći dio knjige bavi se percepcijama i stereotipima vezanim uz stanovništvo vojnokrajiških struktura sa sve tri strane »tromeđe«. Prvi znanstveni prilog trećeg dijela knjige je rad »Stojan Janković u Morejskom ratu ili o uskocima, robovima i podanicima«, čiji je sadržaj velikim dijelom pripremljen za Drugu međunarodnu konferenciju projekta *Triplex Confinium*, »Plan and Practice: How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium (cca. 1700. - 1750.)«,¹⁴ a predstavlja projektnu raspravu o stvaranju krajiškog društva poslije Bečkog (1683. - 1699.), odnosno Morejskog rata (1684. - 1699.) i na primjeru Mletačke krajine problematizira ulogu Morlaka u uspješnosti ratovanja na »tromeđi« gdje prevladava tzv. mali rat, svakodnevna bitka za preživljavanje i prelazak Morlaka/Vlaha s jedne strane imperijalne granice na drugu. Na primjeru Stojana Jankovića, utjecajnog morlačkog vođe, autor nastoji prikazati mentalitet morlačkog ratovanja koji duboko prožima krajišnike sa sve tri strane »tromeđe«, ali i ulogu mletačkih vlasti u kreiranju tog mentaliteta.

Posljednji znanstveni rad objavljen u monografiji: »J. W. Valvasor i J. Rabatta o Hrvatskoj vojnoj krajini 1689. i 1719. godine: Percepcije, stereotipi i mentalitati na 'tromeđi' u komparativnoj perspektivi« nastao je u suradnji D. Roksandića sa Sanjom Lazanin¹⁵ s ciljem ispitivanja obrazaca stvaranja stereotipa o Hrvatskoj krajini krajem 17. i početkom 18. stoljeća. U istraživanju je kompariran izvještaj zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata Josipa Rabatte iz 1719. Dvorskom ratnom vijeću u Grazu i »zemljopisno-povijesni opis« tog prostora J. W. Valvasora koji je u svom djelu »Die Ehre des Hezogthums Krain«¹⁶ iz 1689. opisao hrvatske krajeve. Unatoč tome što su ti izvori nastali u različitoj povijesnoj situaciji (1689. i 1719.) i različitim su žanrova te načina pisanja, percepcije hrvatskog prostora su najčešće i u jednom i u drugom izvoru iskazane u obliku stereotipa o »barbarskom« svijetu krajiškog područja.

Četvrti dio knjige čine karte prostora »tromeđe« kojima se nastoje zorno prikazati glavne prirodne i društvene uvjetovanosti tog područja u ranom novom vijeku.

Karolina Buzjak

André Blanc: Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije, Zagreb 2003., 636 str.

Knjiga Andréa Blanca o zapadnoj Hrvatskoj, izvorno objavljena na francuskom jeziku prije gotovo pola stoljeća (*La Croatie Occidentale. Étude de géographie humaine*, Paris, 1957.), pojavljuje se napokon i u hrvatskom prijevodu. Kako se već iz podnaslova može zaključiti, riječ je o studiji iz humane geografije, posvećenoj jednom po mnogočemu

¹⁴ Sveučilište u Grazu, 9. - 12. prosinca 1998.

¹⁵ Objavljen prvi put u D. Roksandić (ur.): »Microhistory of the Triplex Confinium. International Project Conference Papers (Budapest, March 21-22, 1997):« Institute of Southeastern Europe, CEU; Budapest, 1998., 89-110

¹⁶ Sv. IV, Laibach, 1877. - 1879. (1689.)

osebujnom podneblju koje spaja različite dijelove hrvatskoga potkovičastog prostora. Uzeti danas u ruke ovo Blancovo djelo, čak i pod pretpostavkom da se ima na umu vremenski odmak od pola stoljeća, znači u prvom redu ostati pomalo zatečen, i to dvojako: ne samo količinom najrazličitijih obavijesti, nego i činjenicom da je autor doista dubinski proniknuo u srž prošle i njemu suvremene stvarnosti krajeva kojima je još kao mladi pariški doktorand poklonio punu pažnju. Čitati danas pola stoljeća stara Blancova izvođenja znači ponovno se suočavati s prepoznatljivom zapadnohrvatskom stvarnošću koja se u međuvremenu doduše modificirala, ali time nisu u tom prostoru nestali mnogi problemi koje Blanc izvrsno zapaža. Dapače, moglo bi se reći da su oni sada aktualniji nego ikada prije.

Zapadna Hrvatska u Blancovoj je interpretaciji prostor, okvirno uzevši, omeđen Pokupljem i Pozrmanjem, sjevernim Jadranom i Pounjem. To je prevladavajući svijet seoskih krajolika (nijedno urbano žarište između Karlovca i Zadra nije se ni do danas uspjelo razviti do razine tih gradova koji su ipak na rubovima zapadne Hrvatske). To je većim dijelom oskudno krško i uvelike brdovito podneblje s nadasve bremenitom poviješću. Slijedom svega toga, to je ozemlje na kojemu, kako Blanc kaže, »čovjek puno radi, a malo proizvodi« (str. 26). Prelamanje čovjeka i prostora u prizmi geografskih i povijesnih čimbenika - to je, mogli bismo reći, konceptualna os Blancove knjige. Ona je inače, ne računajući predgovor iz pera prof. dr. sc. Drage Roksandića (str. 7-18) i autora knjige (str. 19-21) te uvodni dio (str. 23-27), podijeljena na tri osnovne cjeline. U prvoj (Zaposjednutost tla: okvir, str. 31-199) razmatraju se prirodni i povijesni okviri sredina koje su izabrane za predmet proučavanja. U drugoj (Tradicionalni život: zaostajanje, str. 203-327) analizira se strukturalno zaostajanje i neuspješno moderniziranje tradicionalnog načina života na tim prostorima, a u trećoj (Suvremeni razvitak: kriza, str. 333-483) težište je stavljeno na suvremeni razvoj. Taj je razvoj u Blancovo doba bio u krizi, s tim da takvo stanje u svojoj biti zapravo ni do danas još nije prevladano. Na kraju knjige nalaze se zaključak (str. 485-494), prilozi (str. 497-501), izvori i literatura (str. 505-535), kazalo (str. 537-555), popis ilustracija (str. 557-558) i popis slika (str. 559) te izbor iz zemljovidnih karata, katastarskih planova, fotografija i srodnog materijala. Knjiga je zapravo dio kompleta jer su uz nju posebno objavljeni i *Prilozi za bibliografiju* zapadne Hrvatske iz pera prof. Marka Šarića, koji sadrže nekoliko tisuća bibliografskih jedinica o zapadnoj Hrvatskoj, a postoji i interaktivni CD-ROM s mogućnošću pretraživanja navedene bibliografije prema različitim kriterijima.

Svakom, pa i najpovršnijem poznavatelju onoga što André Blanc naziva zapadnom Hrvatskom, teško može izmaknuti iz vida svojevrstan paradoks koji tu dominira. Kao spojno područje različitih dijelova hrvatskog prostora, tj. kao svojevrstni »prag« na razmeđu panonske unutrašnjosti i jadranskog priobalja, zapadna Hrvatska je područje od vitalne važnosti za funkcioniranje hrvatskog prostora u cjelini. Unatoč tome, to je i danas jedna od najnerazvijenijih i najmanje izdiferenciranih sredina u našoj zemlji, iako čak i unutar nje kao cjeline postoje znatna odstupanja od kraja do kraja. Doduše, mnogi elementi baštine iz starije i srednjovjekovne prošlosti upućuju na zaključak da nije oduvijek bilo tako. Potvrđuje to niz pokazatelja: elementi preživjele spomeničke baštine, izgrađeno crkveno ustrojstvo, stari tvrđi gradovi, respektabilna glagoljaška pismenost, bogatstvo kulturne komunikacije na ličkom ozemlju i oko njega u srednjovjekovlju itd. Možda je i ta baština zbog oskudne supstancijalne

podloge zapravo bila skromna, ali ponekad uistinu fascinantni tragovi postojanja osjetne koncentracije i frekvencije različitih elemenata dotične baštine na tom ozemlju upućuju na jednu kvalitetu koja se čini bitno drukčijom od one u kasnijim razdobljima.

»Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka« (Miroslav Brandt) u zapadnohrvatskim ambijentima prilično je naprasno prekinula navala Osmanlija na hrvatske zemlje u 15. i 16. stoljeću. Kao što se zna, Turci su 1493. poharali Modruš i potukli hrvatsko plemstvo na Krbavskom polju pa tada »načeše cviliti rodivšije i vdovi mnoge« (pop Martinac), a 1527./28. zavladao su Likom i Krbavom. U hrvatskim rukama održala se Gacka s brinjskim krajem, ne računajući zakapelsko ili prekokapelsko zaleđe i druge krajeve u unutrašnjosti zapadne Hrvatske. Mnoštvo ljudi iselilo se tada na područje tadašnje zapadne Ugarske, odnosno današnjeg Gradišća u Austriji i susjednih krajeva, biskup je morao napustiti Krbavu (1460.) i Modruš (1493.), skrasivši se tek u Senju, a Gacka i senjsko-podvelebitski dio Hrvatskoga primorja našli su se skupa s ogulinsko-modruško-plašćanskim prostorom na *limesu*, odolijevajući u sklopu Vojne krajine turskim zavojevačima u 16. stoljeću i vodeći protiv njih »mali rat« u 17. stoljeću.

Više nego dvostoljetno ratovanje s Osmanlijama (od druge polovice 15. do kraja 17. stoljeća), koje Vitezović sjajno označava sintagmom »dva stoljeća hrvatskoga plača« (u epu *Plorantis Croatiae saecula duo*), uveliko je utjecalo na priličnu devastaciju gotovo svega što je u znatnom dijelu zapadne Hrvatske otprije postojalo. (Možda najzorniji primjer učinaka koje je imalo u duljem trajanju je Modruš: nekoć čak biskupski *civitas* i svojevrсно čvorišno mjesto zapadnohrvatskog prostora danas je neznatno selo (s bijednim ostacima staroga kastruma), čije ime prosječnom Hrvat (o strancima da se i ne govori!), ako dotični nije na ovaj ili onaj način vezan za taj kraj, uistinu malo što govori). Poslije potiskivanja Osmanlija na suvremene hrvatsko-bosanskohercegovačke granice krajem 17. stoljeća novi početak na starim osnovama više nije bio moguć, prije svega zbog prilično petrificirane prirode vojnokrajškog sustava koji je preslojio poveći dio zapadnohrvatskog prostora. Iako su se brojne inovacije znale prije pojaviti u Vojnoj krajini nego u ostatku Hrvatske, korjenitije sociokulturno prestrukturiranje pojedinih arhaičnih sredina u Vojnoj krajini ipak nije bilo moguće jer su ulaganja u gospodarsku podlogu bila isuviše skromna, domaće snage najčešće preslabe, a modernizacijski domašaji koje je, osobito u drugoj polovici 18. stoljeća, posredovala vojna uprava fragmentarni i prilično stilizirani. Sve je bilo podređeno u prvom redu vojnim potrebama pa je prostor pod vojničkom upravom u nizu segmenata i dalje zaostajao u razvoju u odnosu na druge hrvatske krajeve. Stoga i ne čudi što npr. senjski kanonik i otočki župnik Vukasović 1777. piše kako u Lici, svojevrсноj paradigmi onog dijela vojnokrajškog prostora koji se obično identificira kao Karlovački generalat, praktički više ničeg ozbiljnijeg i nema, osim »zdravog zraka i vrlo oštire prirode koja stvara muževne i hrabre vojnike« (iz rukopisa u Arhivu HAZU, sign. III./d./66). U dijelovima zapadnohrvatskog prostora pod civilnom jurisdikcijom prilike su bile nešto drukčije, ali ipak ne mnogo bolje od onih u dijelovima tog prostora pod vojničkom upravom. Umjesto da napreduje, zapadnohrvatski je prostor, dakle, stoljećima nazadovao, iscrpljujući se u petrificiranim obrascima koji su generirali sami sebe. Posljedice su, ne računajući sve ostalo što je kasnije prohujalo tim krajevima, dobrim dijelom vidljive i danas. Ne može se zanijekati da je u posljednjih stotinjak godina bilo velikih

razvojnih pomaka u dijelovima zapadne Hrvatske, ali je i taj napredak redovito bio vrlo spor i dosta ograničen, čak i u 20. stoljeću, odvijajući se ponajviše na rubu modernizacijskih procesa na hrvatskom tlu u cjelini.

S tog stajališta opravdano se može konstatirati da je novovjekovno osmansko i vojnokrajiško iskustvo bilo za dobar dio zapadnohrvatskih krajeva pogubno jer ih je marginaliziralo i izoliralo od mogućnosti da pravodobno reagiraju na civilizacijske preobrazbe. Zbog njihove stoljetne rubnosti i trusnosti u tim su se krajevima do naših vremena najčešće provodili samo nužni civilizacijski imperativi, ali je pritom redovito izostajalo njihovo korjenitije prestrukturiranje na način na koji su preoblikovane pojedine arhaične regije u drugim europskim zemljama. Strani pisci koji su s vremena na vrijeme putovali zapadnohrvatskim ozemljem i bilježili lokalne prilike najčešće su se divili prirodnim i povijesnim znamenitostima, ali se često nisu najpovoljnije izražavali o osobinama domicilnih stanovnika. Poneki domaći pisac, npr. spomenuti Vukasović, bio je obično nešto suzdržaniji u ocjeni zemlje i ljudi, ali je i on teško mogao izbjeći određenu kritičnost. Među klasične stereotipe koji su se u vezi s time tijekom minulih stoljeća iskristalizirali može se ubrojiti i predodžba o nemarnom te tobože lijenom krajišniku. Pritom se redovito nije previše uzimalo u obzir stoljetno nepostojanje pravih uvjeta za ozbiljniju artikulaciju ljudskih motivacija. Zapravo su ulaganja na prostoru zapadne Hrvatske sve do novijih vremena bila isuviše skromna, a domaće energije preslabe. Takvo stanje svakako nije moglo biti samo pitanje izbora lokalnih ljudi u složenim uvjetima vlastita održanja, nego mnogo više začarani krug sudbine cijeloga podneblja koji je znakovito određivao sudbinu pojedinca i zajednice na lokalnoj razini. Kad se svemu tome dodaju i prilično nepogodni zemljopisni uvjeti, nije ni čudno da je taj začarani krug urodio mnogim negativnim pojavama (depopulacija, socioekonomska disfunkcionalnost itd.) koje ni do danas nisu dovoljno sanirane, a ni prevladane. Dobar dio odgovora na pitanje zašto je to tako može se iščitati upravo iz Blancove knjige.

Zapadna Hrvatska sa svim svojim, recimo to tako, običnim neobičnostima bila je za Blanca životno iskustvo. Iako se termin »zapadna Hrvatska« nije naročito udomaćio u našoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti, prijevod Blancove knjige u sadašnjem trenutku više je nego dobrodošao. S obzirom na poznate izazove i imperATIVE našega doba, moglo bi se čak ustvrditi da je prijevod koji je pred nama danas možda potrebniji nego ranije, ma koliko to na prvi pogled zvučalo pomalo nestvarno i neuvjerljivo, osobito s obzirom na otvaranje zapadnohrvatskog prostora recentnim impulsima koji se očituju u gradnji suvremene autoceste kroz te krajeve i drugim inicijativama. Kad je riječ o krajevima kojima je posvećena, Blancova je knjiga poticajna ne samo kao refleksija na njihovu prošlu stvarnost, nego i kao dodatna pobuda za razmišljanja o njihovoj svrhovitoj revitalizaciji u vremenu koje je pred nama. Jedan od mogućih putova u budućnost mogao bi biti oslonac na zdravi ljudski okoliš u tim predjelima, a to je u današnjem svijetu vrijednost koja kod nas još nije valorizirana u potrebnoj mjeri. Vjerujemo stoga da Blancova knjiga kao svojevrsna poruka i pouka, pogotovo sada kada je prevedena, neće ostati bez odgovarajućeg dugoročnog učinka u našoj javnosti. *Prilozi za bibliografiju zapadne Hrvatske* iz pera kolege prof. Marka Šarića, objavljeni u isto vrijeme u tiskanom obliku i na CD-ROM-u, nesumnjivo će dodatno pridonijeti njezinoj ukupnoj receptivnosti.

Dr. sc. Željko Holjevac

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Scientific Research Journal for Economic and Environmental History

Volumen 2 / Broj 2
Zagreb - Samobor 2006.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekt »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu« Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
(voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (*Zagreb, Hrvatska*)
Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (*Zagreb, Hrvatska*),
Zrinka Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb, Hrvatska*),
Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*),
Aleksandar Jakir (*Marburg, Njemačka*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*),
Marino Manin (*Zagreb, Hrvatska*), Kristina Milković (*Zagreb, Hrvatska*), Ivan Mirnik (*Zagreb, Hrvatska*),
Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Rijeka, Hrvatska*), Gordan Ravančić (*Zagreb, Hrvatska*),
Marko Šarić (*Zagreb, Hrvatska*), Nataša Štefanec (*Zagreb, Hrvatska*), Mladen Tomorad (*Zagreb, Hrvatska*),
Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Zagreb, Hrvatska*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Lidija Menges

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2006.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Na naslovnici:

Područje Legrada i Đelekovca na karti iz 18. stoljeća